

Dünyada sivilizasiya inkişafı doğru yol aldıqdan üzü bəri bütün dövrlərin filosofları olub. Orta əsrlərdən əvvəl də Azərbaycanın məşhur filosofları Şərqdə və bir sıra dünya ölkələrində tanınıb və əsərləri çox yerlərə gedib çıxıb.

Yunan fəlsəfəsi zamanında bütün dünyaya meydan oxuyub, elmə hakim kəsilib və bəşəriyyətə məlum olan xeyli filosoflar yetişib. Şərq dünyası başdan-başa fəlsəfi düşüncələr və fəlsəfə elmi ilə doludur. Xaqaninin, Nizamının, Məhsətinin, Nəsiminin, Füzulinin və başqa böyük şairlərin də əsərlərinin fəlsəfəsi var. Qoca Şərqin muğamı da fəlsəfi anlam kəsb edir. Fəqət bu anlamı açmaq mümkündürmü? Əl-Fərabî, İbn Sina, Əbdürrəhman Cami, Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağalı, Mirzə bəy, Mir Möhsün Nəvvab və başqaları öz risalələrində muğamın şöbə və guşələrindən, inkişaf mərhələlərindən, təsir gücündən və fəlsəfəsindən söz açıblar.

Dünyada nə baş verirsə burada Allahın izni, hikməti var. Yaşadığım bu 72 il ömürdə dəfələrlə şahid olmuşam ki, heç nə elə-belə baş vermir. Müqəddəs kitabımız Quranda yazılıb: "Allahın

də yazırım: "Muğam adı deyil, ali musiqi olduğu üçün hər kəsin onu anlayıb dərk etməsi və şərhində bulunması mümkün deyil. Muğam İlahi musiqidir, odur ki, sirli, gizli kodlarla göylərə bağlıdır. Düşünürəm ki, həmin kodları açmaq mümkün olmayacaq. Mistik musiqi muğam təsəvvüf qaynaqları ilə doludur.

Muğam yalnız zövq aşılabilir, həm də ruha təsir edir, ruhu, əhvalı təzələyir, həm də əxlaq, tərbiyə təlqin edir, cəmiyyətin saflaşmasına bilavasitə xidmətdədir. Bunlar muğamın fəlsəfəsinə daxildir. Muğam insanları Allahı dərk etməyə, ona doğru yol getməyə, onun yaratdığı dünyanı, bütün varlığı, kainatı anlamağa səsləyir. Muğam bəşəriyyətin formalaşmasına xidmət etməklə bərabər, bəşər övladına xeyir və şərq qüvvələrini hiss etməyi, şərq qüvvələrindən qorunmağı anladır.

Muğamın fəlsəfəsi birinci növbədə onu diqqətlə, saf düşüncə, təmiz qəlblə, aydın, işıqlı beynlə dinləyib düzgün dərk etməkdədir. Muğamın fəlsəfəsi dinləyənin onu öz can-cismində duya bilməsi, bütün varlığı ilə hiss edib öz yaşantılarında hiss etməsidir. Bəli, muğamın fəlsəfəsi onu insanın öz yaşam tərzinə çevirərək bütün hissələri və varlığı ilə yaşamasıdır. Muğamın

dinlədikcə bu aləmdə olur, bütün otaqları gəzir, seyr edir, oradakı gözəllikləri gördükcə heyrətlənərək vəcdə gəlir. Bu sarayın divarlarına hikmətli kəlamlar yazılıb, yerə döşənmiş xalıların bütün ilmələrinin sirri var, burada əks-səda verən səslər özü də yalnız ecaz səslənmiş, həm də kamilliklə və sirlərlə doludur. Muğam fəlsəfəsi kamil insan yetişdirmək üçündür. Bunu dinləyənlərin hər biri incə hisli, zərif zövqlü, vicdanlı, mərhəmətli və kəramətli olmadığı üçün hər adam mükəmməlliyyə yetişə bilmir.

Muğamı kimsə dəryaya bənzədir, geniş dəryaya. İfaçı da, dinləyici də bu dəryaya baş vurur, dərinliklərə, uzaqlara üzür, axıradək gedib çıxmaq mümkün olmadığı üçün, geriyyə, əvvəlki sahələ qayıtmaq lazım gəlir. Muğam əslində qəlib, çərçivə, etiket tanımı. Muğam çərçivəyə necə sığa bilər axı... Muğamı standart salanda cılızlaşar, təsir gücünü və fəlsəfəsini itirir. Ustad Alim Qasimov artıq çoxdandır ki, muğamı qəlibə salmadan, standartdan kənar olaraq sərbəst, özü düşündüyü, ifa zamanı hansı hala düşdüyü kimi, öz hissələri ilə oxuyur... Mətləbə qayıdaq. Bəli, Ulu Yaradan muğamı Yer üzünə insanlara mənəvi dünya kimi göndərmiş ki, bəşəriyyət kamilliyə

MUĞAMIN FƏLSƏFƏSİ VARMI?

Böyük musiqiçi, BMA-nın elmi əməkdaşı Zeynal İsayevin məsləhəti ilə

izini olmadan ağacdan bir yarpaq belə düşə bilməz". Allahın buyruğu olmasaydı muğam, musiqi necə yaranar, insanların sevimlisinə, həyat tərzinə çevrilirdi? Muğamı, bu ülvi, samballı, ürfani musiqini Şərq insanına Uca Allah özü göndərmiş.

Muğamın fəlsəfəsi çox dərin. Bu baxımdan onu anlamaq da, izah edib anlatmaq da çətin. Muğam öz fəlsəfəsini ifa zamanı özü anladır. Əlbəttə, anlayanlara, dərin ağıl, zəka, həssas ürək və düşüncə sahiblərinə, nandanlara, vəhşi xislətlilərə yox. Bütün bunlardan əlavə muğamın dərinliklərinə baş vuranlar, anlayanlar, araşdırma apararaq anlatmaq istəyənlər olub.

Azərbaycanın filosof şairi Bəxtiyar Vahabzadə və filosof Asif Ata muğamların dərinliyinə daxil olaraq onun fəlsəfəsini açmağa çalışıblar və çox mətləbləri izah edə biliblər. B.Vahabzadənin "Muğam" poeması və A.Atanın məqalələri çox incəliklərdən və müdrik fikirlərdən xəbər verir. Burada muğamın fəlsəfəsinin açılışına keçid, dərk etməyin yolu var.

Mən bir musiqiçi, tədqiqatçı kimi muğamı necə anlayır və fəlsəfəsini necə başa düşürəmsə elə

ecazkar təsir gücü insanın damarlarındakı axan qana belə təsir edərək sızıltı, gizilti yaradır. Bunlar yoxsa, deməli muğamın fəlsəfi təsiri yoxdur. Bundan başqa muğam insan ruhunu yüksəldir, qanı saflaşdırır, coşdurur, şəh hissələr yaradır. Muğam insanda kövrək hissələr də oyadır. Bütünlükdə muğam zənginliklərlə doludur. Burada sevinc, fərəh, tən-tənə, qəm, kədər, nalə də var. Xalq muğamın tən-tənəsindən xoş günlərdə, toy-bayramda, qəm-kədərdən tarixən ağılarda istifadə edib. Bütün sirləri, qəribəlikləri, zənginlikləri ilə bunların hər biri muğam fəlsəfəsinin zərrələri deyilmi? Uca Allah muğamı Şərqə, şərqilərə göndərmiş. Muğam Qoca Şərqin fəlsəfəsi, şərqilərin mənəvi dünyası və daimi yaşam tərzidir.

Muğam dinləyən öz aləminə qapılır, daxilən saflaşır, xoş arzular dünyasına qədəm qoyur, kibr, riya, paxıllıq, xəbislik, qısqanclıq və xəyanətə yox deyir. Bir sözlə insan hər cür pislikdən uzaq olmağa çalışır və ürfani aləmə qoşulmaq arzusunda olur. Bəli, muğam ürfani musiqidir, əyləncə vasitəsi deyil. Muğamda xəyali söhbət də var, bu söhbətin hikmətindən, şirinliyindən, məzmunundan doymaq olur ki... Muğamda dünyanın, təbiətin gözəllikləri də öz əksini tapır.

Muğam insanlığı əminamənlik, bütün yaxşılıqlar, kamillik, müdriklik, ağıllıq və xeyirxahlığa səsləyir. Muğamın qapısı genişdir, maraqlanan, onun duyan insanların daim üzünə açıqdır. Kimlər üçünsə bu möhtəşəm bir bina, otaqlarının, hücrələrinin sayı çox olan saraydır. İnsan bu möhtəşəm evə daxil olaraq muğam

və yüksək mərtəbəyə qovuşsun. Muğam şifrələrlə doludur. Bu şifrələr də göylərə, İlahi gücə bağlıdır. Bunu açmaq mümkündürmü? Açan olubmu?

Burada fikrimi tamamlayaraq əziz dostum, aqıl insan, ömrünün müdrik dövrünü yaşayan, əsl ziyalı Zeynal İsaye bu mövzuda yazmağa məni təlqin etdiyi üçün təşəkkürümü bildirirəm. Onu Allah-təala qorusun! Zeynal bəy cəmiyyətimiz üçün çox lazımdır. Fəqət əzizim Zeynal bəyin arzu-istəyinə, sualına cavab verə bilmədimmi? Düşünürəm ki, onun tələbi, xahişi çətin məsələ olduğu üçün mənim mənəvi gücüm daxilində deyil. Səbəb yazımın tərkibində göstərilib.

Muğamın fəlsəfəsi ilə maraqlanan insanlarınımıza isə Orta əsrlərin Şərq mütəfəkkirlərini, bizimlə müsir dövrdə yaşamış filosoflar-Bəxtiyar Vahabzadənin "Muğam" poemasını və Asif Atanın muğam haqqında fikirlərini oxumağı tövsiyə edərdim. Əlbəttə, maraqlanan varsa.

Əhsən RƏHMANLI,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru